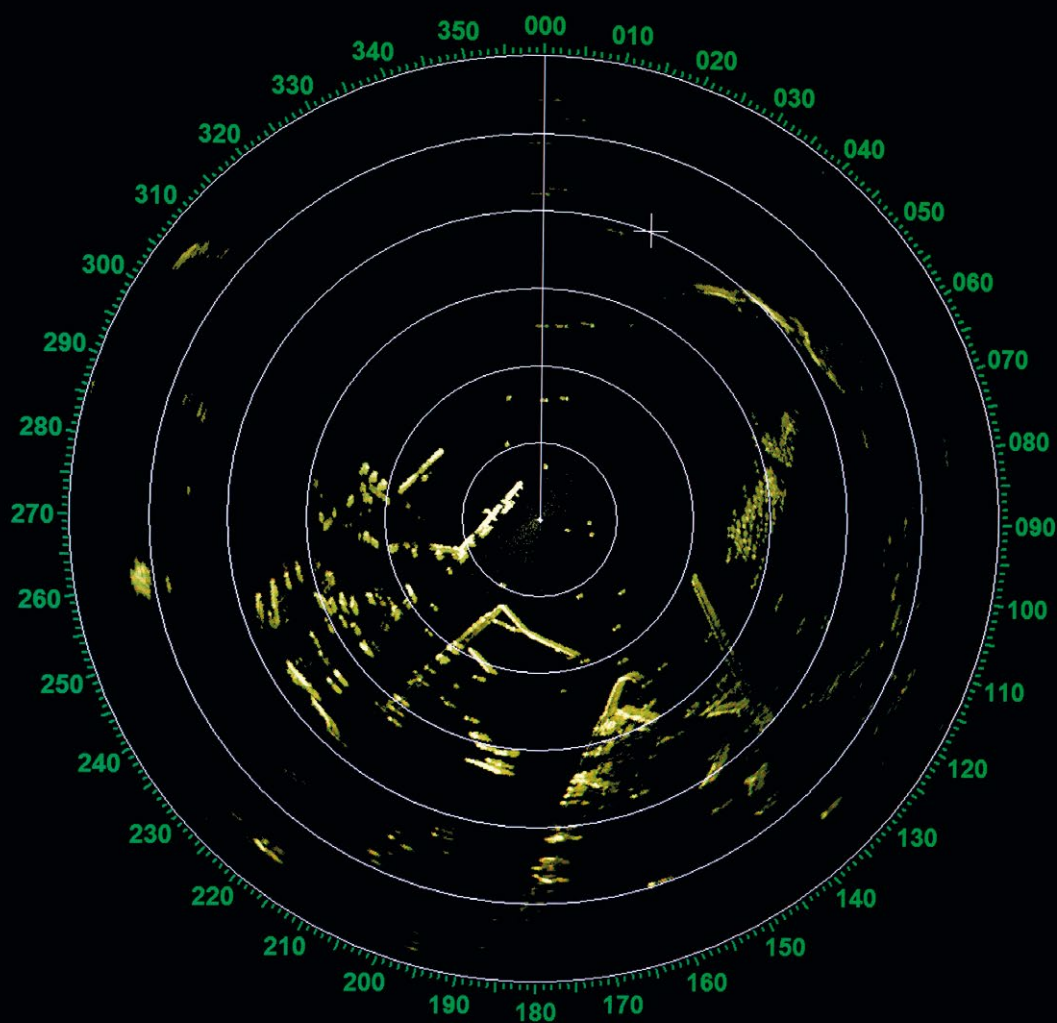

**MAREK
LOUŽEK**

**EKONOMIE
BEZPEČNOSTI**

KAROLINUM

Marek Loužek

Ekonomie bezpečnosti

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Kríž, Ph.D.

doc. PhDr. Tomáš Vlček, Ph.D.

Tato kniha byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého interní grantovou agenturou Vysoké školy ekonomické v Praze, v rámci interního grantu „Ekonomická teorie bezpečnosti“ (VŠE IGS F5/9/2021), řešeného na Národohospodářské fakultě VŠE.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Redakce Vendula Kadlečková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© Marek Loužek, 2023

ISBN 978-80-246-5418-8

ISBN 978-80-246-5431-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Kříž, Ph.D.

doc. PhDr. Tomáš Vlček, Ph.D.

Katalogizační údaje jsou k dispozici v NK ČR.

© Univerzita Karlova, 2023

© Marek Loužek, 2023

ISBN 978-80-246-5418-8

ISBN 978-80-246-5431-7 (pdf)

OBSAH

Poděkování	7
Úvod	9
I. Ekonomie bezpečnosti.....	13
1. Obrana v ekonomické teorii	14
2. Ekonomická teorie aliancí	15
3. Ekonomie obrany.....	17
4. Mezinárodní terorismus očima teorie racionální volby	21
5. Technologie a národní bezpečnost	24
6. Bezpečnost jako relativní pojem	27
7. Mezinárodní bezpečnost v době pandemie.....	30
8. Závěr	32
Literatura	32
II. USA jako supervelmoc	37
1. Americká zahraniční politika.....	38
2. Debata o roli NATO	40
3. Paradox moci	42
4. Náklady válek.....	46
5. Tradice americké zahraniční politiky	48
6. Zahraničněpolitické strategie	50
7. Propast mezi názory občanů a politiků	53
8. Střízlivý realismus.....	55
9. Závěr	57
Literatura	58
III. Čína jako nová supervelmoc	61
1. Úpadek za Maa	62
2. Ekonomické reformy	63
3. Čínský hospodářský růst	66
4. Stát a trh.....	70
5. Čínská geopolitika.....	74
6. Otázka lidských práv.....	76
7. Politický systém.....	79
8. Závěr	83
Literatura	84
IV. Rusko jako upadající velmoc	87
1. Kontinuita a změna v ruské zahraniční politice	88
2. Ruská geopolitika	89
3. Rozpad sovětského impéria	92
4. Ruská státní doktrína	94

5. Strach z obklíčení	96
6. Válka o Ukrajinu	99
7. Vztah mezi Západem a Ruskem	102
8. Aktuální vývoj.....	105
9. Závěr	107
Literatura	107
V. Úskalí vývozu demokracie	111
1. Americké impérium.....	112
2. Vývoz demokracie	114
3. Demokratický mír.....	117
4. Přebujelé impérium.....	120
5. Role kultury.....	122
6. Ctnost zdrženlivosti.....	124
7. Alternativa k intervencionismu	126
8. Význam národního státu.....	128
9. Závěr.....	130
Literatura	131
VI. Globalizace	133
1. Pojem globalizace.....	134
2. Paradox globalizace.....	136
3. Globalizace a její kritici	139
4. Role technologické změny.....	144
5. Globalizace: velké, nebo malé státy	146
6. Dopad koronaviru	150
7. Závěr.....	152
Literatura	153
VII. Paradox pokroku	157
1. Instinkt negativity	158
2. Instinkt strachu.....	160
3. Instinkt zveličování	163
4. Proč je násilí na ústupu	164
5. Pesimismus vs. optimismus.....	172
6. Bohatství a chudoba	174
7. Role inovací.....	175
8. Jak překonat negativnost.....	177
9. Závěr.....	180
Literatura	180
Závěr	183
Abstract	187
Jmenný rejstřík.....	191
Věcný rejstřík	193

Poděkování

Žádná kniha nevznikla díky pracovitosti a aktivitě jednoho autora. Za to, že mohu myšlenky vyjádřit v této knize o mezinárodní bezpečnosti, vděčím celé řadě kolegů a přátel, jejichž spolupráce si velmi vážím.

Nakladatelství Karolinum vděčím za mimořádnou vstřícnost při vydání této knihy. Jsem poctěn tím víc, že jsem měl příležitost zde vydat už několik knih.

Za dlouholetou podporu a přátelské pracovní ovzduší vděčíme děkanovi Národohospodářské fakulty VŠE a dlouholetému vedoucímu katedry hospodářské a sociální politiky Miroslavu Ševčíkovi.

Za dlouholeté konzultace z oblasti mezinárodních vztahů vděčíme profesorovi Janu Eichlerovi z Ústavu mezinárodních vztahů, který přednáší mezinárodní bezpečnostní vztahy na několika vysokých školách a je pro mne velkým vzorem.

Za cenné postřehy ke kapitole o Číně děkujeme profesorovi Aleši Skřivanovi, vedoucímu katedry hospodářských dějin Národohospodářské fakulty VŠE.

Za připomínky k části Paradox pokroku, která se dotýká současné pandemie, vřele děkujeme profesorovi Leoši Navrátilovi z Fakulty biomedicínského inženýrství ČVUT a primářce Jarmile Rážové z Fakultní nemocnice v Motole.

Za cenné připomínky k rukopisu děkuji profesoru Zdeňku Křížovi a docentu Tomáši Vlčkovi z katedry mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Za dlouholetou jazykovou spolupráci děkuji Janu Křišťanovi. Za technickou pomoc při přípravě grafů děkuji Vladimíru Vyskočilovi. Za pečlivé redakční zpracování knihy děkuji Vendule Kadlečkové z Nakladatelství Karolinum.

Děkuji mnohokrát vedoucí oddělení služeb knihovny Vysoké školy ekonomické Janě Uhlíkové a zaměstnankyním knihovny, že mne zásobují chytrou a podnětnou literaturou.

Za finanční podporu děkuji Vysoké škole ekonomické, jejíž interní grantová agentura můj výzkum podporuje. Kniha vznikla v rámci interního grantu „Ekonomická teorie bezpečnosti“ (VŠE IGS F5/9/2021). Děkuji bývalému předsedovi grantové rady Národohospodářské fakulty VŠE, profesoru Vojtěchu Krebsovi, za dlouholetou podporu.

Kniha je rozpracováním staršího článku: Loužek, M. 2009. Ekonomie bezpečnosti – jsou teroristé racionální? *Politická ekonomie* 57, č. 2, s. 177–193. První kapitola je podstatně přepracovanou verzí tohoto staršího článku.

Tuto knihu věnuji svému otci Milanu Loužkovi, bez jehož všestranné pomoci a podpory by byl můj život o mnoho těžší. Díky za všechno.

Marek Loužek, 31. 7. 2022

Úvod

Válka na Ukrajině ukazuje, že mezinárodní vztahy zůstávají v průběhu 21. století stále poměrně neklidné. Protože původní ruské vojenské cíle – obsazení Kyjeva, rychlá výměna ukrajinské vlády a obsazení celé země – se nepodařilo naplnit, ruská armáda se nakonec musela od Kyjeva stáhnout, vzdala snahu obsadit celou Ukrajinu a soustřeďuje se na ovládnutí východní Ukrajiny.

Rusové si pamatují pád SSSR v 80. letech 20. století. Výsledkem byl nástup Gorbačova, perestrojka a rozpad socialistického bloku od Polska přes Maďarsko a Československo až ke sjednocení Německa. Součástí degradace SSSR bylo rovněž selhání ve vojenské či technologické sféře a prohry ve válkách. Současná válka na Ukrajině připomíná sovětskou porážku v Afghánistánu. Obdobné jsou i mizerné výsledky, citelné ztráty a propad Ruska do mezinárodní izolace.

Válka na Ukrajině je první velkou mezinárodní krizí od opadnutí pandemie. Pandemie covidu-19 byla první velkou mezinárodní krizí od druhé světové války, během níž USA nepůsobily jako lídr, který by stál v čele, organizoval či zaváděl mezinárodní reakci. Ačkoli země je mimořádně bohatá a má vyspělé zdravotnictví, nedokázala se dlouho s pandemií úspěšně vypořádat. Až vyvinutí vakcíny ukázalo, že USA mají přeci jen v rozvoji technologií náskok.

Ačkoli pandemie mohla být příležitostí pro spolupráci USA a Číny v důležité mezinárodní otázce společného zájmu, ve skutečnosti se stala dalším novým zdrojem sporů v mezinárodních vztazích a oblastí nového soupeření mezi velmocemi. Napětí mezi Západem a zbytkem světa se znovu prohloubilo. Vztahy mezi Západem na jedné straně a Čínou a Ruskem na straně druhé se vyostřily do nepřátelské situace podobné situaci za studené války.

Velké krize mají řadu zásadních důsledků, často nepředvídatelných. Velká deprese předznamenala pozdější New Deal i státní intervencionismus. Druhá světová válka přispěla k upevnění sociálního státu a smíšené ekonomiky. Budoucí historici budou jednou podobně vzpomínat na pandemii covidu. Pandemie přispěla k návratu hospodářského plánování a aktivistického státu.

Globální rozdělení moci se dočasně posunulo ve prospěch východu, protože východní Asie se s pandemií dokázala z počátku vypořádat lépe než Evropa nebo USA. Ačkoli pandemie vznikla původně v Číně, Peking se ji pokoušel dlouho skrývat a nezabránil jejímu dalšímu šíření, Čína z krize nakonec relativně těžila, alespoň krátkodobě. Peking dokázal udržet kontrolu nad situací a pomohl nastartovat ekonomiku.

Naproti tomu USA při pandemii zareagovaly pozdě a jejich prestiž poněkud utrpěla. Pandemie mezinárodní postavení USA spíše oslabilo a přispěla k relativnímu úpadku Západu a nakonec i postupné erozi liberálního mezinárodního řádu. Teprve vyvinutí vakcíny ukázalo technologickou výhodu nejmocnější země světa, která nakonec pomohla pandemii vymýtit.

Cílem knihy je prozkoumat mezinárodní bezpečnostní vztahy v době, kdy odeznívá pandemie a eskaluje válka na Ukrajině. První kapitola položí základy ekonomie bezpečnosti. Nastiňuje obranu v dějinách ekonomických teorií, prozkoumá ekonomickou teorii aliancí a ekonomii obrany. Podívá se na terorismus očima teorie racionální volby. Rozebere technologie a národní bezpečnost. Bezpečnost uchopí jako relativní pojem a nastíní mezinárodní bezpečnost v době pandemie.

Druhá kapitola analyzuje americkou zahraniční politiku. Nejdříve načrtne základní koncepce americké zahraniční politiky: izolacionismus a intervencionismus. Rozebere aktuální diskusi o roli NATO. Upozorní na paradox moci Christophera Preble, že určitá vojenská moc je nutná; příliš mnoho moci je však problém. Pokusí se odhadnout náklady války v Afghánistánu a Iráku. Porovná různé tradice uvnitř americké zahraniční politiky a doporučí zahraničněpolitickou strategii pro USA. Poukáže na propast mezi názory občanů a politiků na zahraniční politiku. Jako východisko nabídne střízlivý realismus.

Třetí kapitola představí Čínu jako novou supervelmoc. Nejdříve vysvětlí úpadek Číny za Mao Ce-tunga. Potom vyzdvihne ekonomické reformy a otevírání se za Teng Siao-pchinga. Rozebere obdivuhodný čínský hospodářský růst za posledních padesát let. Vylíčí improvizaci čínského vedení a unikátní kombinaci státu a trhu. Rozebere čínskou geopolitiku, vztahy mezi Západem a Čínou, otázku lidských práv i politický systém.

Čtvrtá kapitola vyloží Rusko jako velmoc poněkud upadající. Nastíní ruskou zahraniční politiku jako kontinuitu a změnu. Prozkoumá ruskou geopolitiku od nejstarších dob. Vylíčí rozpad sovětského impéria. Odhalí ruskou státní doktrínu, vysvětluje ruský strach z rozšiřování NATO. Rozebere válku o Ukrajinu jako širší válku mezi Ruskem a Západem. Prodiskutuje vyhrčené vztahy mezi Západem a Ruskem.

Pátá kapitola upozorní na úskalí vývozu demokracie. Nejprve představí americké impérium. Prozkoumá příklady, kdy USA vojensky zasáhly v zájmu šíření demokracie. Vysvětlí úskalí teorie demokratického míru. Vykreslí USA jako impérium poněkud přebujelé. Upozorní na roli kultury a institucí. Nabídne alternativu k intervencionismu a vyzdvihne ctnost zdrženlivosti. Nastolí význam národního státu.

Šestá kapitola zkoumá globalizaci. Vykládá Rodrikův paradox globalizace, podle něhož globalizace může vyvolávat politickou reakci, která ji odmítá. Diskutuje argumenty Josepha Stiglitze pro a proti globalizaci. Prozkoumá vliv technického pokroku na globalizaci. Nastolí otázku, zda se v globální soutěži lépe uplatní státy velké, nebo malé. Rozebere dopad koronaviru na globalizaci.

Sedmá kapitola představí paradox pokroku. Upozorní na instinkty, které ovládají laické myšlení o světě: instinkt negativity, instinkt strachu a instinkt zveličování. Vysvětlí hypotézu Stevena Pinkera, proč je násilí na světě na ústupu. Představí argumenty Matta Ridleho pro optimistický pohled na svět. Rozebere otázku, co je příčinou bohatství a chudoby. Upozorní na roli inovací. Vysvětlí výhody optimistického pohledu na svět.

Nemělo by nás děsit, že se mezinárodní vztahy mění. Po skončení studené války dosáhly USA jasné strategické i ekonomické převahy. Ani nejmocnější země světa však nemůže prosadit svou vůli na každém místě na zemi. Čína, Rusko a další velmoci zůstávají stále silnými hráči, které je nutno brát vážně. Démonizování všeho čínského a ruského je poněkud jednostranné. Velmoci by se měly být schopné vést dialog a vyhnout se zbytečné eskalaci.

Ekonomie bezpečnosti

Ti, kteří by se vzdali základní svobody, aby získali trochu dočasného bezpečí, si nezaslouží ani svobodu, ani bezpečí.

Benjamin Franklin

Ačkoli konec studené války s sebou přinesl mezinárodní uvolnění, napětí ze života národů nevymizelo. Objevují se nekonvenční konflikty jako občanské války, gerilové boje, povstání a terorismus. Zatímco mezinárodní bezpečnost patří do tradičního pole zájmu teorie mezinárodních vztahů, ekonomové se bezpečností zabývají rovněž. Cílem kapitoly je načrtnout mezinárodní bezpečnost v ekonomické perspektivě.

První část příspěvku nastiňuje obranu v dějinách ekonomických teorií. Druhá část zkoumá ekonomickou teorii aliancí. Třetí část analyzuje mikro a makro pohled v ekonomii obrany. Čtvrtá část se dívá na terorismus očima teorie racionální volby. Pátá část zkoumá technologie a národní bezpečnost. Šestá část uchopuje bezpečnost jako relativní pojem. Sedmá část představuje mezinárodní bezpečnost v době pandemie.

1. OBRANA V EKONOMICKÉ TEORII

V dějinách ekonomického myšlení na obranu občas narazíme, ale jsou to spíše nepřímé zmínky. Cílem merkantilismu byla moc a bohatství státu. Panovník chtěl hromadit drahé kovy v zemi, aby měl možnost vést nákladné války. Klasická škola viděla nejlepší prostředek dosažení prosperity a bezpečnosti v mezinárodní dělbě práce. Byl to obchod, kterým chtěli klasikové dosáhnout bohatství, a tím i bezpečnosti.

Klasická ekonomie je tradičně spojována s představou míru prostřednictvím svobodného obchodu. Pro Adama Smitha liberalizace obchodu přispívá k odzbrojení a míru. Dekolonizace, snížení výdajů na obranu, vymýcení otroctví, odmítnutí politik merkantilismu a respekt ke svobodnému obchodu mají příznivý dopad na mezinárodní prostředí. Hospodářský rozvoj je jak důsledek, tak hlavní příčina míru (Coulomb 2011).

Pokud převládajícím systémem vztahů mezi národy je svobodný obchod, většina důvodů pro konflikt mezi národy zmizí. Teorie komparativní výhody Davida Ricarda ukázala, že obchod podporuje mír a uvádí do souladu zájmy spotřebitelů, a následně i národů. Války mívají nešťastné ekonomické důsledky: země ve válce alokuje část svých soukromých zdrojů k financování války, čímž snižuje kapacitu soukromé ekonomiky při a po konfliktu (Brauer a Anderton 2020).

Neoklasická ekonomie na konci 19. století otázku obrany spíše ignorovala. Obrana byla vnímána jako stojící mimo ekonomii a ekonomové projevovali nedostatek zájmu o otázky bezpečnosti a mezistátních konfliktů. Zájem ekonomů o jevy jako závody ve zbrojení nebo strategická rozhodnutí o národní či mezinárodní bezpečnosti se rozvinuly až od 50. let 20. století (Coulomb 2011).

John Maynard Keynes v knize *Ekonomické důsledky míru* (1919) kritizoval vysoké reparace uvalené na poražené mocnosti po první světové válce. V knize *Jak se připravit na válku* (1940) Keynes argumentuje, že se nelze připravit vůči všem rizikům, protože přípravy války jsou nákladné. Klíčové jsou proto priority. Sestavit priority vyžaduje předpovídání rizik a to je spojeno s obtížemi jak v ekonomické, tak strategické sféře.

A. C. Pigou v knize *Politická ekonomie války* (1921) ukázal, že ekonomika v době války funguje poněkud jinak než za mírových okolností. Pigou vysvětluje, že ve válečné době stát nahrazuje trh, aby kontroloval nabídku životně nezbytných statků a služeb. Stát ve válečné době silně intervenuje do hospodářských odvětví a řídí firmy. Válečné výdaje jsou financovány prostřednictvím výjimečných opatření a daně rostou.

Joseph Schumpeter (1943) viděl války podobně jako revoluce jako součást neustálých společenských změn. Schumpeter vysvětloval úspěch kapitalismu jednáním podnikatelů a rolí inovací, nikoli státními intervencemi. Války jsou mimořádné události, které jsou pro hospodářský rozvoj spíše vedlejšího významu. Války vedené z ekonomických důvodů nejsou pro kapitalistický systém typické, jsou uspišeny historickými okolnostmi.

Keynesiánská ekonomie zdůraznila roli poptávky při vysvětlení vztahu mezi hospodářským růstem a vojenskými výdaji. Vojenské výdaje jsou součástí veřejných výdajů, kterými stát doplňuje nedostatečnou agregátní poptávku. Pokud je agregátní poptávka nedostatečná vzhledem k potenciálu, zvýšení vojenských výdajů vede ke zvýšení poptávky a podpoří hospodářský růst (Coulomb 2011).

Od poloviny 20. století se stala ekonomie obrany autonomní oblastí, vyvinula vlastní modely, statistiky a ekonometrii (Hartley 2012). Stát, který se rozhoduje, zda spolupracovat na mezinárodní úrovni, hodnotí relativní náklady a výnosy spolupráce či zběhnutí ke druhé straně. Nedokonalé informace vysvětlují, proč se někdy odehraje konflikt, dokonce i když státy by ze spolupráce získaly. Zde výrazně pomohla teorie her.

Model pro zkoumání strategických interakcí je vězňovo dilema (Schelling 1958). Pokud ani jedna strana nezbrojí, obě jsou na tom lépe, cítí se bezpečně a utrácí prostředky na jiné věci. Jestliže jedna strana zbrojí a druhá nikoli, strana, která zbrojí, získává strategickou výhodu. Výsledkem je situace, kdy budou obě strany spíše zbrojit, ale za velké náklady. Ačkoli by bylo lepší pro obě strany kooperovat, není jistota, že se tak stane.

Závody ve zbrojení mívají nepříjemné důsledky (Eichler 2017). Země může zvýšit své vojenské výdaje v naději na posílení bezpečnosti proti potenciálnímu protivníkovi, ale jestliže protivník zvýší vojenské výdaje také, tento bezpečnostní výnos bude vymazán: obě země utrácí za zbraně více, ale ani jeden nezvýší svou bezpečnost. Vzniká bezpečnostní dilema: kroky, které posilují naši bezpečnost, oslabují bezpečnost ostatních.

Ekonomie obrany upevnila své pole od 60. let 20. století kvůli novému mezinárodnímu pořádku. Se zvýšením západních vojenských rozpočtů během studené války se vedla debata, zda a nakolik jsou vojenské výdaje produktivní, či neproduktivní (Smith 2009). Matematické a kvantitativní metody byly užívány v empirických analýzách ekonomických dopadů vojenského sektoru.

Smith (2017) ukázal, že státní vojenské výdaje vytlačují soukromé investice. Zvýšení vojenských výdajů vede ke snížení soukromé spotřeby nebo investic. Rostoucí státní dluh v době vysokých investic do obrany má za důsledek zvýšení úrokové míry, nebo dokonce zvýšení daní, které podlamují dlouhodobý hospodářský růst. Řada studií proto poukázala na dlouhodobě prospěšné důsledky odzbrojení. Snížení vojenských výdajů by prospělo americké i světové ekonomice.

2. EKONOMICKÁ TEORIE ALIANCÍ

Podle ekonomické teorie aliancí spojenci přispívají společně na obranu, která je čistým veřejným statkem. Veřejný statek se vyznačuje nerivalitou ve spotřebě a nevylučitelností ze spotřeby (Beer 1972). Společná obrana je nerivalitní,

pokud spotřeba jednotky obrany jednoho spojence neubírá spotřební možnosti dosažitelné ostatním spojencům. Obrana je nevyhnutelná ze spotřeby, pokud přínosy obrany nemohou být za rozumných nákladů poskytovatelem omezeny.

Původ ekonomické teorie aliancí pochází z Olsonovy *Logiky kolektivního jednání* (Olson 1965), která používá aliance, a Severoatlantický pakt zvláště, jako příklad mezinárodní organizace, která se potýká s problémy alokační efektivnosti, protože dochází ke sdílení bezpečnosti jako čistého veřejného statku. Ekonomická teorie aliancí zaujala ekonomy a politology, protože umožňuje testovat nerovné břemeno obrany, kterou nesou členové aliance.

Model předpokládá, že každý spojenec alokuje svůj národní důchod I mezi soukromý statek y a čistý veřejný statek q . Tvůrce politického rozhodnutí pak maximalizuje užitek $U^i = U^i(y^i, q^i + Q_{-i}, T)$, kde Q_{-i} znamená sumu výdajů na

obranu ostatních spojenců, takže $Q_{-i} = \sum_{j \neq i}^n q^j$, a T znamená hrozbu v podobě výdajů na obranu protivníka. Každý spojenec stojí před rozpočtovým omezením $I^i = y^i + pq^i$, kde cena soukromého statku je 1 a cena obrany je p .

Když aliance sdílí veřejný statek v podobě společné obrany, vznikají některé důležité implikace kolektivního jednání (Olson a Zeckhauser 1966). Náklady na obranu jsou sdíleny neproportionálním způsobem, kdy velký, bohatší člen aliance nese větší část výdajů na obranu než malý, chudší spojenec. Celkové výdaje na obranu proto mohou být alokovány suboptimálně. Tuto suboptimalitu lze řešit buď přísnějším podléháním ústředí aliance, nebo postupným vyjednáváním.

V alianci se tak projevuje problém černého pasažéra. Malí a chudí členové spoléhají při politickém rozhodování na to, že se o jejich obranu zcela nebo zčásti postará větší, mocnější spojenec. Hartley a Sandler (2001) dokonce hovoří o „vykořisťování“ velkého spojence malými. Rozsah suboptimality při alokaci společné obrany jako veřejného statku přitom roste s velikostí aliance.

Strategická doktrína aliance měla v průběhu dějin alokační implikace (Sawley 2019). Během období 1949–1966 NATO fungovalo na základě odstrašení, kdy by na jakoukoli sovětskou expanzi byli spojenci NATO – USA, Francie a Británie – připraveni reagovat jadernou odplatou. Aliance sdílela výnosy čistě veřejného statku, ale počet členů byl relativně malý a náklady nesly především Spojené státy.

Během období 1967–1990 NATO změnilo svou strategickou doktrínu, která se zaměřila na flexibilní reakci v případě agrese: mohly být použity konvenční nebo jiné zbraně. Evropské nukleární strategické síly byly tehdy více symbolické než věcné. Po skončení studené války od roku 1991 NATO přijalo doktrínu krizového managementu, kde aliance předpokládala odpovědnost za zajištění bezpečnosti Evropy jak uvnitř, tak mimo hranice NATO (Dunn 2019).

Úspěšné udržování míru a krizový management na přelomu tisíciletí zajistil větší světovou stabilitu a bezpečnost, která přinesla nevyhnutelné a neru-

valitní výnosy společné obrany zemím po celém světě (Deni 2017). Tato nová strategická doktrína rovněž zavázala NATO k omezení šíření zbraní hromadného ničení. Výnosy z čistě veřejného statku, kterým je kolektivní obrana NATO, se tak po skončení studené války rozšířily.

Poptávka po obraně se po skončení studené války snížila. To umožnilo snížit výzbroj většině evropských zemí, zejména ve střední a východní Evropě. V zemích jako Británie či USA byl pokles méně výrazný. Bohaté země NATO stále nesou značnou část břemena společné obrany, včetně zátěže jednotek pro udržování míru. Prakticky nesou hlavní náklady boje proti terorismu (Smith 2017).

Američtí prezidenti tlačí své partnery v NATO ke zvýšení jejich výdajů na obranu. Evropané a Japonci se nevyhýbají svým mezinárodním odpovědnostem, ale spíše interpretují hrozby světa v éře po studené válce odlišným způsobem než politici ve Washingtonu. Rozhodnutí významných spojenců USA uplatňovat strategickou zdrženlivost není zřeknutí se mezinárodních odpovědností, ale spíše vědomá reakce na klesající ohrožení.

Ať už jde o islámský fundamentalistický terorismus, nebo darebácké aktéry jako Saddám Hussein či Hugo Chavez, USA přirozeně vykazují vyšší úroveň nebezpečí než jakýkoli jiný stát. Během studené války byl vzorec stejný: USA se obávaly útoku ze strany Varšavské smlouvy mnohem více než jejich západoevropské spojenci, kteří by přitom při takovém vývoji událostí utrpěli větší ztráty (Fettweis 2018).

Spojenci v NATO mají daleko k tomu, aby byli neodpovědnými mezinárodními aktéry, a možná jednájí dosti racionálně ve světě, v němž se nevyskytuje prakticky žádné vážné nebezpečí (Fettweis 2018). Je možné, že jejich snížená relativní moc jim oproti běžnému očekávání umožňuje vnímat hrozby jiným, přesnějším způsobem. Logičtějším vývodem se zdá být to, že významní spojenci USA nežijí pod stejným dojmem ohrožení jako USA.

3. EKONOMIE OBRANY

Mezinárodní systém je ve stavu anarchie, protože v něm neexistuje centrální autorita (Gilpin 1981). Uvnitř anarchického světa usilují státy o to, dosáhnout svých hlavních cílů, kterými jsou bezpečnost a prosperita. Obrana je však jedna z nejnákladnějších vládních činností. Navzdory ohromnému vlivu sektoru obrany pro ekonomiku stála obrana mimo hlubší pozornost ekonomů.

V neoklasickém paradigmatu je hlavním cílem lidské činnosti optimální nebo efektivní využití vzácných zdrojů a maximalizace bohatství. Národní bezpečnost nebyla neoklasickými ekonomy nikdy zvláště zkoumána, ani nebyla považována – na rozdíl např. od teoretiků mezinárodních vztahů – za hlavní cíl politiky. Většina ekonomů hlavního proudu však považuje národní obranu za veřejný statek (Lipow 2016).

Národní obrana vždy citelně ovlivňovala rozsah, načasování a směřování vládních politik. V keynesiánské makroekonomii, která je založena na identitě $Y = C + I + G + (X - M)$, vstupují veřejné výdaje na obranu do veřejných výdajů G . Na druhé straně výdaje státu se musí financovat daněmi, které zase výstup ekonomiky snižují. Dochází k vytlačování soukromých výdajů veřejnými (DiGiuseppe a Kleinberg 2019).

Ekonomie obrany se zabývá otázkami, před nimiž stojí každá země, když usiluje o národní bezpečnost. Řeší otázky jako: co je obrana; jak vzácnost a rozdělení zdrojů ovlivňují bezpečnost; jak různé země reagují v mezinárodním systému na sebe navzájem; vztahy mezi sektorem obrany a ostatní ekonomikou; efektivnost při zajišťování obrany; institucionální uspořádání podporující nebo brzdící mír a stabilitu apod.

Ekonomie obecně zkoumá, jak probíhá racionální volba a efektivní alokace zdrojů. Ekonomie obrany tyto otázky konkretizuje v sektoru obrany. V uplynulých letech obrací ekonomie obrany pozornost k tématům, jako jsou války a nekonvenční konflikty, zejména terorismus, občanské války, revoluce a povstání. Zkoumá mechanismy zbrojení a odzbrojení a modeluje chování teroristů (Brauer a Anderton 2020).

Předpokládejme, že ekonomika produkuje dva statky: vojenské (M) a civilní (C). Vojenské statky zahrnují např. tanky, letadla apod., zatímco civilní statky zahrnují např. stravu, ošacení, přístřeší apod. (viz Anderton a Carter 2019). Vojenské statky v ekonomii symbolizují např. „děla“, zatímco civilní statky symbolizuje např. „másla“. Výroba děl a másla vyžaduje vstupy jako práci (L) a kapitál (K). Produkční funkce pro M a C :

$$\begin{aligned} M &= f(L_M, K_M) \\ C &= g(L_C, K_C) \end{aligned}$$

, kde L_M a K_M jsou pracovní a kapitálové vstupy při vojenské výrobě a L_C a K_C jsou pracovní a kapitálové vstupy při civilní výrobě.

Složitější produkční funkce představuje např. Cobb-Douglasova funkce, kterou lze pro M a C vyjádřit jako:

$$\begin{aligned} M &= A L_M^{\alpha} K_M^{\beta} \\ C &= \tilde{A} L_C^a K_C^b \end{aligned}$$

kde A a $\tilde{A}$ jsou konstanty měřící stav technologie při výrobě vojenských a civilních statků a α , β , a , b vyjadřují produkční schopnost vstupů.

V ekonomii fundamentálním přirozeným faktem je vzácnost, zatímco jednotlivci, skupiny a národy mají omezené zdroje a technologie k výrobě statků a služeb, aby naplnily prakticky nekonečné potřeby lidí (Anderton a Carter 2019). Pokud práce a kapitál ve vojenském a civilním sektoru se rovná celkové práci a kapitálu, které jsou v ekonomice dosažitelné, potom platí:

$$L = L_M + L_C$$

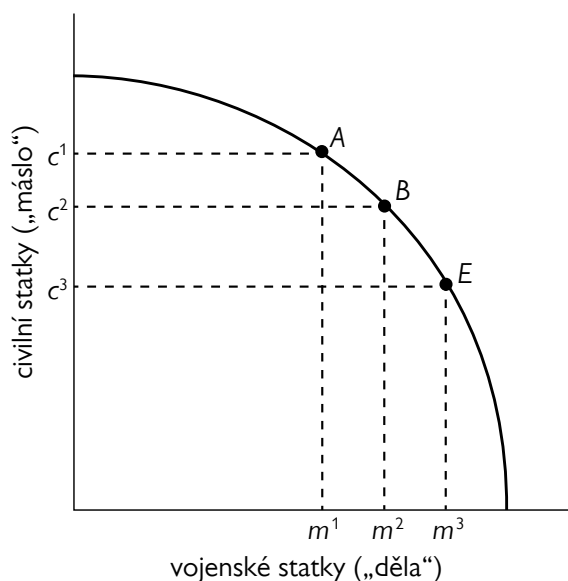
$$K = K_M + K_C$$

Graf I.1 zobrazuje hranici produkčních možností ekonomiky jako volbu mezi vojenskými a civilními statky. Čím více ekonomika vyrobí vojenských statků, tím méně zdrojů jí zbude pro civilní statky. Čím více ekonomika vyrobí nožů, pistolí, granátometů, kulometů či raket, tím méně může ekonomika vyrobit civilních statků v podobě soukromých aut, telefonů, televizorů či ledniček.

Státy jsou entity, které svým občanům, mimo jiné, zajišťují veřejné statky. Státy již od starověku věnovaly podstatnou část svých zdrojů na vojenské a policejní aktivity. Navzdory ohromné velikosti a významu sektoru obrany, jeho důležitosti pro vnitřní i zahraniční politiku, pro výstup a zaměstnanost, vztah mezi ekonomikou a národní bezpečností zůstal v teoretickém vakuu (Kaps-tein 1992).

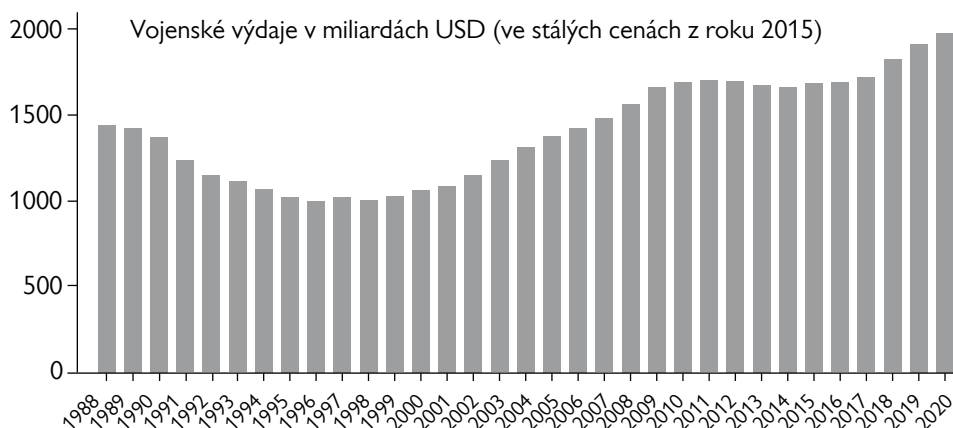
Ekonomii obrany lze členit na mikrorovinu, makrorovinu a mezinárodní rovinu (Schlesinger 1960). Mikrorovina zkoumá strukturu obranného průmyslu v ekonomice, výrobu zbraní, mechanismy zbrojení a odzbrojování. Makrorovina analyzuje výdaje na obranu a rozpočtování, mobilizace v případě války či konverze obranného průmyslu. Mezinárodní rovina ekonomie obrany srovnává jednotlivé země mezi sebou a počítá agregátní data o světovém zbrojení.

Ústřední pro porozumění obrannému průmyslu jsou vlády. Vlády jsou hlavními a někdy i jedinými kupujícími s armádním vybavením (monopson). Vláda

Graf I.1 Hranice produkčních možností: volba mezi vojenskými a civilními statky

Zdroj: Anderton a Carter (2019).

Graf I.2 Světové vojenské výdaje, 1988–2020

Zdroj: Stockholm International Peace Research Institute (2022).

může využít svou nákupní sílu k určení velikosti a vlastnictví zbrojařského průmyslu, jeho struktury, vstupu a výstupu, cen, efektivnosti a ziskovosti. Vlády mohou podporovat svůj obranný průmysl preferenčním nakupováním nebo prostřednictvím přímých dotací (Hartley 2012).

Vlády stojí před obtížnou volbou o obraně. Seškrtnané vojenské rozpočty a mírová dividenda po skončení studené války způsobují, že podpora národního obranného průmyslu je nákladná. Alternativou by mohlo být, že by se vlády chovaly jako konkurenční nakupující, „otevřely“ by národní obranný průmysl zahraničním firmám a nakupovaly by vybavení armády od cenově nejvýhodnějších dodavatelů na trhu. To je však politicky citlivé (DiGiuseppe a Kleinberg 2019).

Graf I.2 přináší vývoj světových vojenských výdajů v letech 1988–2020 v miliardách dolarů (ve stálých cenách z roku 2015). Po skončení studené války došlo k poklesu celkových vojenských výdajů ve světě, ve druhé polovině 90. let však dochází k opětovanému návratu k růstu. Tento trend akceleruje zejména po 11. září 2001. Americké výdaje na obranu rostly během korejské války, vietnamské války, války v Perském zálivu a války v Iráku.

Graf I.3 přináší údaje o zemích s největšími absolutními výdaji na obranu na světě (USA, Čína, Indie, Rusko, Velká Británie, Saudská Arábie, Německo a Francie). K zemím s největším relativním podílem výdajů na obranu na světě patří Saudská Arábie. Odhaduje se, že až pětina HDP v Severní Koreji jde na obranu. V dobách válek výdaje na obranu stoupají, v dobách míru zase klesají.

Velký strategický myslitel Carl von Clausewitz v knize *O válce* (2020: 40) prohlásil, že válka je pokračování politiky jinými prostředky. Benjamin Franklin zase postřehl, že žádný národ nebyl zruinován obchodem. Ekonomie